

Esittää pyydettyinä lausuntona seuraavaa

Hallituksen esitysluonnokseen eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta

Translain (563/2002) muutosta ja ajanmukaistamista on esitetty hyvin perusteiden erilaisten kotimaisten ja kansainvälisten toimijoiden taholta.

Muutosesityksen perusteluissa todetaan aiheellisesti, että voimassa oleva laki on monilta osin ristiriidassa useiden kansainvälisten sopimusten kanssa, joihin Suomikin on valtiona sitoutunut (esim. *Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus/CEDAW-sopimus; Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus/TSS-sopimus; Euroopan neuvoston yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi; Uudistetun Euroopan sosiaalinen peruskirja, Euroopan Unionin perusoikeuskirja*). Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on päättänyt, että kirurgiset ja sterilointivaatimukset rikkovat ihmisoikeusnormeja. Lisäksi Suomi on 16 muun Euroopan valtion kanssa allekirjoittanut 2014 IDAHO-konferenssin julkilausuman, jossa maat sitoutuvat homo- ja transfobian vastaiseen työhön.

Eduskunnan eri valiokunnissa on myös jo tunnustettu lakiin liittyviä muutostarpeita.

Kaikki edellä mainittu perustelee sitä, että uusi laki sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyvät muut lakimuutokset saadaan viipymättä voimaan. Sukupuolentutkimuksen seura pitää hallituksen esitystä uudeksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta pääpiirteissään oikean suuntaisena:

- Lain nimikkeen muuttaminen on tähdellistä, koska siten se kattaa myös muiden kuin trans-identiteetin omaavien henkilöiden sukupuolen vahvistamisen. Lisäksi aiemman lain nimessä oleva ”transseksuaali” on suomenkielisenä terminä vanhentunut.
- Lääketieteelliset hoidot ja lääketieteellisen tutkimuksen vaatimus eriytetään sukupuolen oikeudellisesta vahvistamisesta. Tämä linja on valittu jo kymmenessä Euroopan neuvoston jäsenvaltiossa, ja se tukee itsemääräämisoikeuden periaatetta. Samalla se edesauttaa sukupuolenkorjausprosessin psykiatrisoinnin ja patologisoinnin jäämistä medikalisoivana jäänteeksi historiaan. Vuoden 2022 alussa voimaan tulleen kansainvälisen tautiluokituksen mukaan transsukupuolisuus luokitellaan seksuaaliterveyteen liittyväksi ilmiöksi.
- Lisääntymiskyvyttömyysvaatimus on ihmisoikeusvelvoitteiden vastainen ja sen poistetaan. Tämä vahvistaa, tavoitteiden mukaisesti, yksityisyyden ja henkilökohtaisen koskemattomuuden suojaamispyrkimystä.
- Parisuhteen toisen osapuolen suostumusedellytyksen poistaminen on niin ikään tärkeää itsemääräämisoikeuden toteutumisen kannalta.

- Vanhemmuuden vahvistaminen vahvistetun sukupuolen mukaiseksi on lapsen edun ja yksityisyyden suojan kannalta olennaista.

Sukupuolentutkimuksen seura huomauttaa kuitenkin uudessa lakiesityksessä ratkaisematta tai ongelmallisiksi jäävistä seikoista:

- Itsemääräämisoikeuden kannalta problemaattista on edelleen se, että vahvistamista varten henkilö joutuu edelleen tekemään **selvityksen** sukupuolikokemuksestaan. Vaikka laista poistetaan lääketieteellisen arvion edellytys, säilyisi siinä siis jonkinlainen viranomaisarvio henkilön esittämistä perusteista. Hakemusta käsittelevät Digi- ja väestötietoviraston viranomaiset eivät liene transsukupuolisuuden/munsukupuolisuuden/intersukupuolisuuden asiantuntijoita, ja arvioiminen asettaa heidät vastuullisina päätöksentekijöinä hankalaan asemaan. Kuten aiemmista kannanotoista käy ilmi, lääketieteen asiantuntijatkin ovat kokeneet hankalaksi arvioida, milloin henkilön sukupuolikokemus on validi. Miten tilanne muuttuu siirtämällä kyseinen arviointi Digi- ja väestötietoviraston tehtäväksi? Selvityksen vaatiminen vaikuttaa olevan ristiriidassa koko lakiuudistuksen tavoitteen kanssa: jos tarkoitus on lisätä itsemääräämisoikeutta ja keventää mutkikasta prosessia, syntyy nyt pahimmillaan prosessi, jossa sukupuolen vahvistamiseen vaadittavat kriteerit muuttuvat entistä epämääräisemmiksi.

”Pysyvyyttä” on mahdotonta ennustaa täydellisellä varmuudella, edellytyksenä se on sen vuoksi ongelmallinen.

30 päivän odotus/harkinta-aikaa on myös nähdäksemme vaikea perustella. Tutkimukset ovat osoittaneet transitioprosessin olevan niin pitkäkestoinen, että kuukauden ”harkinta-aika” vaikuttaa turhalta.

Perusteluissa pohditaan harkinta-aikaa mahdollisten de-transitioiden ja väestötietojärjestelmän muutosten määrän kannalta. Ensinmainittuun voi todeta, että aiempaan sukupuoleen palaaminen on erittäin harvinaista. Jälkimmäisen suhteen verrokiksi voidaan ottaa sukunimen vaihtaminen yksilön useampien avioliittojen yhteydessä – tätä ei ole pidetty minkäänlaisena ongelmana väestötietojärjestelmän kannalta, kun nimenvaihto on ollut pääasiassa naisten heterosuhteissa toteuttamaa. Mikäli pelätään mahdollisia, joskin epätodennäköisiä, väärinkäytöksiä, tulisi lainsäädännössä miettiä selvityksen kaltaisia ”jarruja” ennemmin niihin kohtiin, joissa henkilö hakee juridista sukupuolen vahvistamista useita kertoja lyhyen ajan sisään. Muuten riittänee mahdollisuus perua hakemus käsittelyaikana.

Sukupuolentutkimuksen seura esittää harkittavaksi omaan ilmoitukseen perustuvaa mallia (jollainen on käytössä Islannissa). Myös valmistelussa kuullut järjestöt ovat puoltaneet ilmoitusmenettelyä.

- Muunsukupuolisten ja intersukupuolisten asema. Suomessa tunnustetaan vain kaksi oikeudellista sukupuolta. Tähän tulisi tulla muutos, koska nykytietämyksen valossa eletty sukupuoli, sukupuoli-identiteetit ja niiden ilmaiseminen eivät rajoitu vain kahteen sukupuoleen tai mies/nais -binääriasetelmaan. Esimerkiksi YK:n CEDAW-sopimuksen toimeenpanoa valvova komitea on jo vuonna 2014 suositellut translain muuttamista *pikaisesti* niin, että transsukupuolisten henkilöiden sukupuoli vahvistetaan *vaatimatta heitä mukautumaan stereotyyppisiin käsityksiin maskuliinisesta tai feminiinisestä*

käyttäytymisestä tai ulkonäöstä. Tämän tulisi päteä myös muunsukupuolisuuteen ja intersukupuolisuuteen.

- Vaatimus täysi-ikäisyydestä

Sukupuolen juridisen vahvistamisen rajaaminen edelleen täysi-ikäisiin on ongelmallista alaikäisten itsemäärämisoikeuden toteutumisen kannalta ja unohtaa täysin paitsi transsukupuolisten, myös intersukupuolisten lasten ja nuorten oikeudet. YK:n Lapsen oikeuksien komitea on korostanut jo vuonna 2016 nuorten oikeutta sukupuoli-identiteetin kunnioittamiseen. (General comment No. 20/2016 on the implementation of the rights of the child during adolescence.)

Suomessa vuonna 2019 voimaan tullut uudistettu nimilaki on mahdollistanut jo oman sukupuoli-identiteetin mukaisen nimenmuutoksen alaikäisille. Sukupuolen juridisen vahvistamisen salliminen alaikäisille olisi näin ollen ainoastaan loogista.

Koska sukupuolen juridinen vahvistaminen on ylipäätään ilmiönä suhteellisen uusi, sen vaikutuksista alaikäisiin puuttuu kattavaa tutkimusta, erityisesti Euroopasta. On kuitenkin olemassa esimerkiksi vähemmistöstressiä koskevia tutkimuksia ja selvityksiä, myös Suomesta, jotka puoltavat juridisen vahvistamisen mahdollistamista myös alaikäisille. Transsukupuolisuuden selviäminen henkilöpapereista on syrjintä- ja turvallisuusriski yhtä lailla nuorille kuin aikuisillekin.

Juridinen sukupuolen vahvistaminen on matalan kynnyksen keino helpottaa transsukupuolisten elämää ilman pitkällistä hoitoprosessia. Juridinen transitio on huomattavasti helpompi perua kuin esimerkiksi kliininen. Jo siksi se tulisi sallia alaikäisille. Oppia käytännön toteutukseen ei tarvitse etsiä kaukaa, sillä esimerkiksi Norjassa ja Islannissa alaikäiset huomioivat lait ovat jo voimassa.

- Lisäksi on todettava, että lakiesityksestä olisi hyvä poistaa mahdollisimman tarkasti viittaukset ”vastakkaisiin sukupuoliin”. Tämä vanhentunut ilmaus perustuu juuri niihin sosiaaliin ja kulttuurisiin stereotyyppisiin, joita uuden lain säätämällä osaltaan pyritään purkamaan. Viittaus toiseen *tai muuhun* sukupuoleen (kuin mihin väestötietojärjestelmässä on merkitty) on ajanmukaisempi. Islannissa henkilö voi valita järjestelmässä myös sukupuolineutraalin merkinnän X. Olisi suotavaa, että tämä mahdollisuus tulisi käyttöön myös Suomessa.

Termi lisääntymisbiologinen sukupuoli ja vanhemmuuden nimikkeitä koskevat käytännöt kaipaavat vielä tarkastelua. Terminologia ja niistä seuraavat johtopäätökset tuntuvat nyt turhan monimutkaisilta sekä tarpeettoman kategorisoivilta. Olisi tärkeää varmistaa, että lakiuudistus ei hankaloita elämää tarpeettomasti heille, joiden arkeen se ensisijaisesti vaikuttaa.

- **Kliinisen hoidontarpeen arviointi ja hoitopääsy**

Olemme eri mieltä lakiesityksen kanssa siitä, että sukupuolen vahvistamisen oikeudellisen prosessin erottaminen lääketieteellisistä hoidoista tarkoittaisi, ettei hoidoista tarvitsisi enää säätää yhtä tarkasti. Transsukupuolisilla on jo nykyisin aikaan ollut paikoin vaikeuksia saada lähetettä hoitoihin, vaikka Transasetus niin edellyttää. Asiaa koskevan sääntelyn purkaminen tarkoittaisi, että alueellinen vaihtelu hoitopääsystä todennäköisesti lisääntyisi entisestään. Vaikka palvelujen tuominen lähemmäs

asiakkaita olisi lähtökohtaisesti myönteinen uudistus, tulee oikeus hoitoon pääsyyn sitä tarvitseville varmistaa myös jatkossa. Seta on äskettäin julkaissut selvityksen korjaushoitoihin pääsyn esteistä ja hidasteista: <https://seta.fi/2022/03/22/sukupuolen-korjaushoidon-saamisessa-paljon-esteita-ja-hidasteita/>

- Lakiesityksestä puuttui maininta transrekisterin poistosta. Poistaminen olisi tärkeää saada lakiin mukaan. Transrekisteri on väestötietojärjestelmään tehty erillinen merkintä sukupuolen vahvistamisesta henkilötunnuksen korjaamisen yhteydessä. Rekisteri on tarpeeton, ja voi muodostaa myös tietoturvariskin.